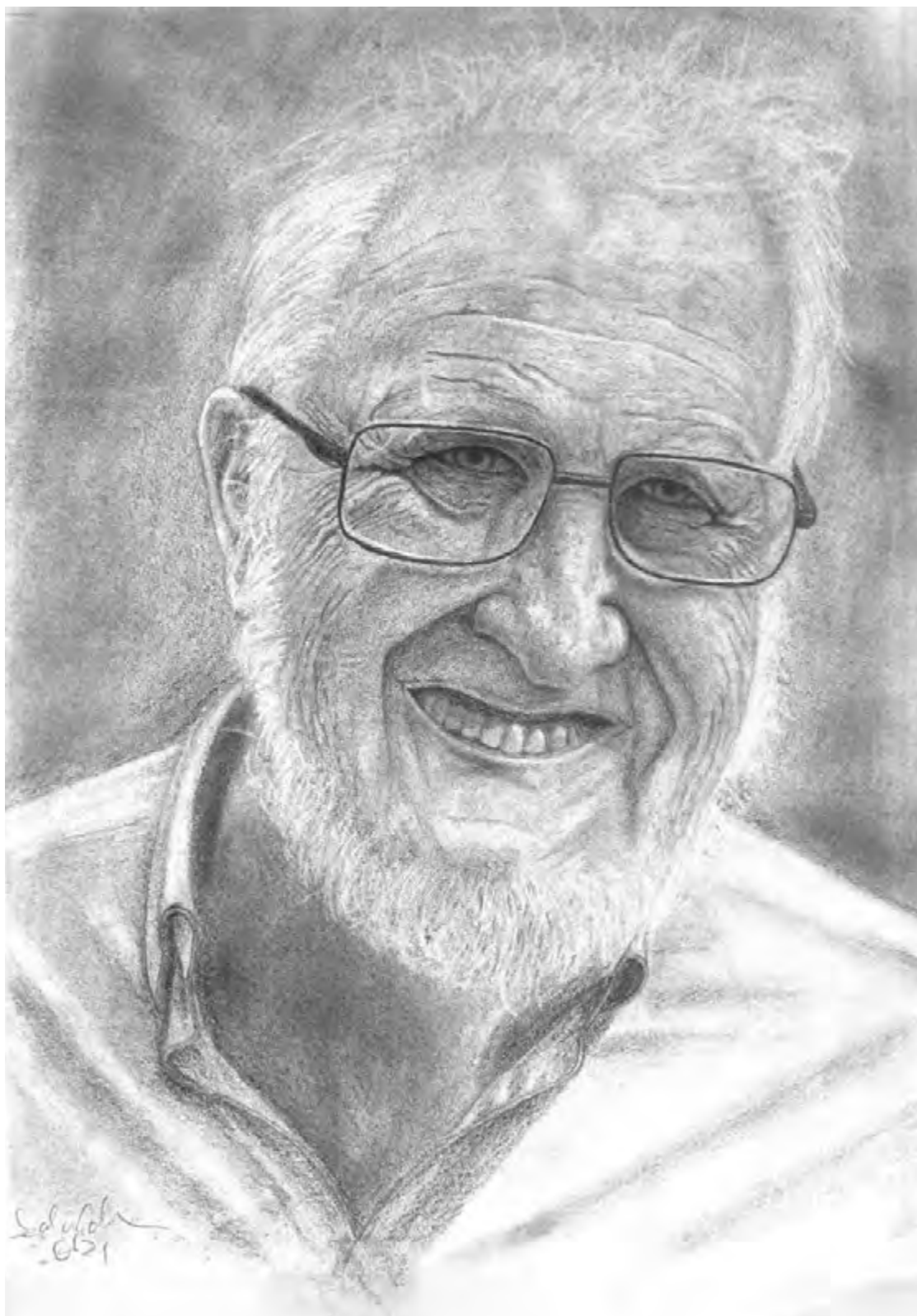

KÜLÖNLENYOMAT

TOMKA 80

ÜNNEPI TANULMÁNYOK TOMKA PÉTER KÖSZÖNTÉSÉRE

Szalai Gábor rajza, 2020

TOMKA 80

Ünnepi tanulmányok Tomka Péter köszöntésére

RÓMER FLÓRIS
Művészeti és Történelmi
Múzeum, Győr

2020

Főszerkesztő:
Nemes Gábor

Szerkesztő:
Czigány Dávid
Nemesné Matus Zsanett

Olvasószerkesztő:
Cserhalmi Zoltán
Kelemen István
Nemesné Matus Zsanett

Lektor:
Czigány Dávid, László Csaba, Melis Eszter, Merva Szabina, Nemes Gábor, Nemesné Matus Zsanett,
Prohászka Péter, Székely Zoltán, Szentpéteri József, Takács Miklós, Tóth Gábor, Vaday Andrea, Vida Tivadar

Idegen nyelvi fordító és nyelvi lektor:
Koller Krisztina
Kovács Lajos

Arculatterv és technikai szerkesztés:
Tanai Csaba Taca

Támogató:

Nemzeti Kulturális Alap

Lővei Pál*

A GYŐRI KIRÁLY UTCA 20. ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE

Tomka Péter egyszer úgy gondolta, hogy népvándorlás kori fémtárgyakon és azok motívumkincsén iskolázott szemével megpróbál rendet vágni a győri belváros minden más magyarországi városnál számosabb, újkori zárterkélyeinek emlékanyagában. A kronológiai rend felállítása sikertelennek bizonyult kísérletét a zárterkélyek konzolainak gyakori díszítményére utalva azzal a tömör következtetéssel zárta, hogy „a retek nem datál”.¹ (1. kép)

A győri házak egyik leglátványosabb zárterkély-együttesét a Király utca 20. alatti, kétemeletes lakóépület (2. kép) Széchenyi térre néző, egy teljes utcaközt betöltő keleti² homlokzata hordozza, mindkét sarkon egy-egy átlós tengelyű erkéllyel. (3. kép) Ezek konzolairól azonban már hiányoznak a „barokk retek”, de ebben az esetben a klasszicizáló késő barokk („copf”) formákkal képzett konzoloknak, erkélyeknek és homlokzatoknak a keltezése nem tűnt kérdésesnek már az

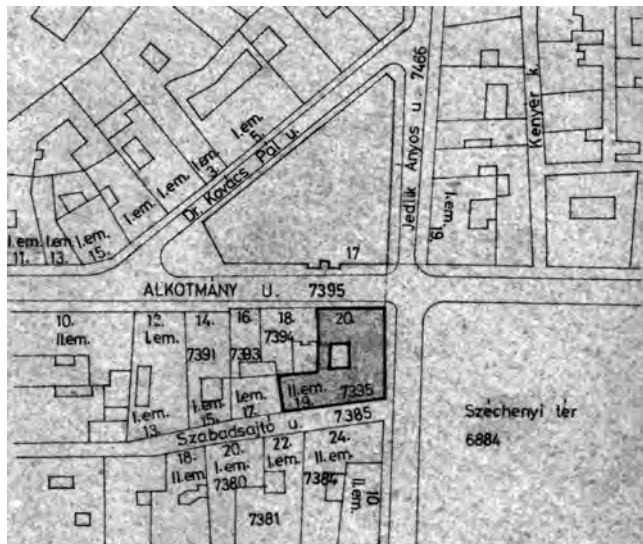
1. kép

A győri Altabak-ház (Bécsi kapu tér 12.) délnyugati zárterkélyének „retkek”-díszes konzola, 1720-as évek első fele
(Fotó: Lővei Pál)

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet tudományos tanácsadója, az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) tagja; e-mail: lovei.pal@btk.mta.hu.

¹ A történetet Dávid Ferenc művészettörténész elmondásából ismerem.

² A győri Belváros derékszögű utcahálózata az északi irányhoz képest valójában átlós. A tanulmányban azonban az egyszerűség kedvéért a Széchenyi téri homlokzatot tekintjük keleti, a Király utcait északi, a Szabadsajtó utcait déli oldalnak.

2. kép

A Király utca 20. a környéket ábrázoló helyszínrajzon
(Győr, Tanácsai Tervező Vállalat; LŐVEI: Győr, Alkotmány utca 20.)

3. kép

A Király utca 20. Széchenyi térre néző homlokzata 1982-ben
(Fotó: MÉM-MDK, MF, SF)

épület 1982-ben, a győri belváros 1979–1980-ban indult, nagyszabású rendezése keretében végzett műemléki kutatása előtt sem.³ Az épület kutatások során feltáruló története azonban igencsak változatos.

Egykor a mai lakóház helyén állt a győri káptalan a 16. század közepéig adathozható, a források szerint istállókkel, kocsiszínekkel felszerelt „nagy ház”-ként

³ A műemléki kutatás folyamata és eredményei: LŐVEI: Győr, Alkotmány utca 20.

4. kép

A Király utca 20. falaiból kibontott téglák

Felülről lefelé: 1. sor: 16. század második fele; 2. sor: 1648, valamint 17. század második fele; 3–4. sor: 1784, 1785, 1790, 1791, 1805; 5. sor: 19. század közepe
(Fotó: MÉM–MDK, MF, SF ltsz. 14430, 14432, 14433, 14435.)

említett vendégfogadója.⁴ 1588-ban a káptalan panaszt emelt az alsó-ausztriai rendeknél a fogadó katonai „megszállása” ellen – erre akkor került sor, amikor a német lovasok Győrben állomásoztak; ennek jól megfelelő, hogy az 1566. évi tűzvészt követően a leégett épület anyagát a bástyák építéséhez használták fel.⁵ A katonai birtoklást „nevesítette”, hogy az 1567-es telekkönyv szerint a mai Király utca 14., 16., 18., 20. és a Szabadsajtó utca 15., 17., 19. egyetlen óriási, a piac és az Uri-utca felé néző, 25 öl × 12 öl méretű telket alkotott az Alsó-közép-utcában, amelynek „Rueber úr” (Hans Rueber von Püchsendorf, akkor az alsó-ausztriai rendek 1564-ben Győrbe érkezett lovascsapatának az ezredese, 1568–1584 között felső-magyarországi végvidéki és kerületi főkapitány)⁶ volt a birtokosa.⁷ 1584

után kérte is a káptalan Ernő főhercegtől annak a jogtalan helyzetnek a megszüntetését és a kárai megtérítését, amit az okozott, hogy néhai Hans Rueber, a győri német lovasok kapitánya elfoglalta a káptalannak a piactérhez közel fekvő, pincével (*cellaria subterranea*) rendelkező házát.⁸ A katonaság ebben az időben égett, jellegzetes tégláiból⁹ (4. kép) épült a Király utca mentén a később kisebb telkekre szabdaltnak egéssze alatt végig húzódó – utóbb a telek felosztásának megfelelően ugyancsak részekre osztott – dongaboltozatos nagy pince, amely a kis udvart négy oldalról övező jelenlegi lakóház Király utcával párhuzamos szárnya alatt ma is megtalálható. Ennél tovább azonban nemigen jutott Rueber építkezése, és még 1588 előtt a helybéli kereskedők építettek a telken műhelyeket és bódékat. Talán erre a telekre (is) vonatkozatható az az 1580-ban Ernő főhercegnek írott panaszlevél, amelyben a győri káptalan kifogásolja, hogy a városban állomásozó főkapitányok támogatásával és engedélyével a német kereskedők a piactér körül házakat vettek és foglaltak el, de a káptalan számára ezek után cenzust nem fizetnek, pedig két évvel ezelőtt I. Rudolf magyar király mandátumot küldött ez ügyben a győri főkapitánynak, Andreas Teufelnek.¹⁰ 1591-ben a tömb nyugati végében, a mai Király utca és Baross Gábor út sarkán 1617-ben is álló Fekete Sas fogadó¹¹ szomszédja szerepel gazdasági ház (*Wirtshaus beim Schwarzen Adler*) néven. 1615-ben a káptalan az alsó-ausztriai rendeknek írott levelében ismételten kifejtette, hogy a rendek győri telke – amelyet korábban Ferdinand Nogarolának (Graf zu Nogarol, 1584–1588 között ideiglenesen megbízott felső-magyarországi végvidéki és kerületi főkapitány, 1588–1590 között győri végvidéki főkapitány)¹² adtak – mindig a káptalané volt, csak a zavaros időkben vették el tőle. Ugyan ebben az évben a rendek a Nogarolának adott telket a győri vár parancsnokának, Hans Preiner (Breuner) győri végvidéki főkapitánynak¹³ adták el.¹⁴ Az 1617. évi telekkönyv szerint is ő birtokolta, de ez már nem az 1567-ben szereplő egész területre vonatkozott, csupán annak legnagyobb, 15 öl × 7 öl méretű, a Király utca mentén a térig tartó részére – tőle délre a mai

⁴ A fogadó téves, a „Lloyd-épület” helyére történt lokalizálása: JENEI – KOPPÁNY: Győr 137. Ezt elfogadja, de megjegyzi, hogy a fogadó az 1567. évi telekkönyvben a tér keleti oldalán nem szerepel: KALMÁR: Győr barokk tere 181., 183. A „Lloyd” alatt nem sikerült a káptalani fogadó létét igazolni: BÍRÓ – MOLNÁR – SZÓNYI – TOMKA: Régészeti kutatások 45.; A középkori fogadóra részletesebben, a Király utca 20-ra vonatkozó, ebben a tanulmányban is közölt, 16–18. századi adatok egy részével együtt lásd: LŐVEI: A győri káptalan.

⁵ BORBÍRÓ – VALLÓ: Győr városépítéstörténete 87–88., 301. 61. j.; JENEI – KOPPÁNY: Győr 137.

⁶ GECSÉNYI: Katonák és polgárok 672.; PÁLFFY: Kerületi és végvidéki 272.

⁷ VILLÁNYI: Győr vár és város 130.; GECSÉNYI: Győr város 29.

⁸ NEMES: A győri káptalani magánlevéltár 89. (379. sz.).

⁹ PFANNL: A győri vár téglái; LŐVEI: Győri téglák; LŐVEI: Adatok a magyarországi téglagyártás 227., 237. 3. kép, I. tábla.

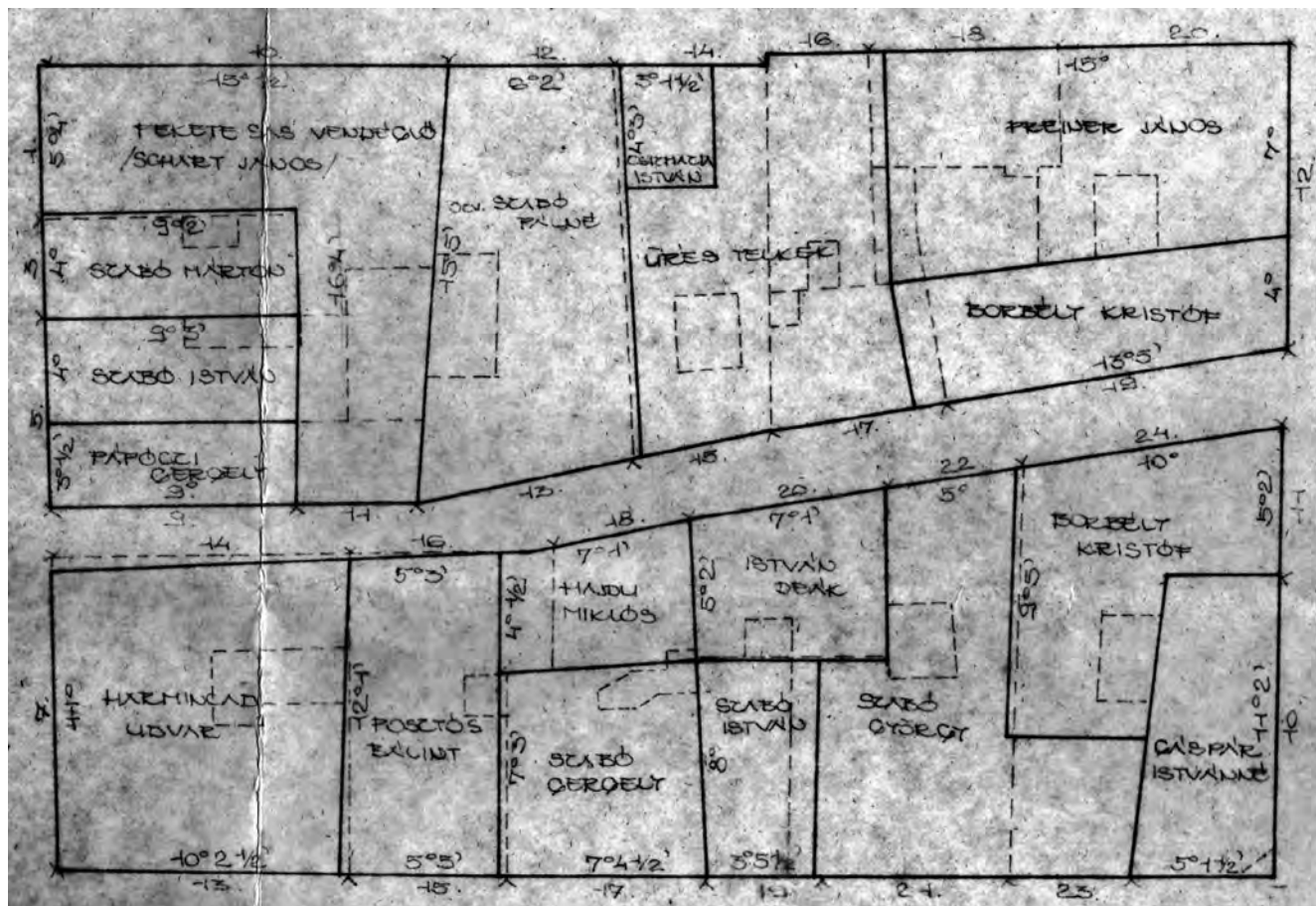
¹⁰ NEMES: A győri káptalani magánlevéltár 86. (354. sz.).

¹¹ VILLÁNYI: Győr vár és város 139.; BORBÍRÓ – VALLÓ: Győr városépítéstörténete I. sz. melléklet; JENEI – KOPPÁNY: Győr 75.

¹² BEDY: A győri vár 153.; PÁLFFY: Kerületi és végvidéki 273., 276.

¹³ BEDY: A győri vár 156.; PÁLFFY: Kerületi és végvidéki 277.

¹⁴ Az adatokat Gecsényi Lajosnak köszönhetem.

5. kép

Az 1617. évi telekkönyv Dávid Ferenc által rekonstruált telekosztása a piactértől nyugatra eső két háztömbben, felül (észak) a Szent Rudolf (a mai Király), alul (dél) a Szent Mátyás (a mai Kazinczy), a kettő között a Szent Jakab (a mai Szabadsajtó), bal szélén (nyugat) a Szent Márton (a mai Baross Gábor) utcával

(DÁVID: Az 1617. évi telekkönyv részlete)

Szabadsajtó utca mentén Borbély Kristóf akkor még üres, 4 öl×13 öl 5 láb méretű saroktelke feküdt (5. kép),¹⁵ aki ezt 1601-ben kapta meg a káptalantól.

1634-ben már nyolc kis ingatlant írtak itt össze (a pince fölött),¹⁶ ahogy az 1703-as telekkönyvben is: valamennyi földszintes volt.¹⁷ A nyolcból öt esett a mai Király utca 20. területére, 1703-ban nyugatról kelet felé, az utca mentén Hochstock Mihály, Haberperger Kristóf, Vismár Pál özvegye, Hoffner György és az északkeleti sarokban Pilcz Frigyes nevé; Haberpergeré kivételével valamennyi csupán egy-egy bolthelyiségből állt. A kis építmények a piactér egyfajta árusításra szolgáló bővítményeként működhettek. Az öt kis ingatlan helyén az 1749/50-es adóösszeírás¹⁸ (amelyben egyfajta telekkönyvi felvételnél a telkek négy oldalának méretét is meghatározták, hogy az

adó kirovására ettől kezdve ez – lényegében a kerület és nem a terület – alapján kerüljön sor)¹⁹ már csak hármat sorol fel. Az összeolvadt két keleti bolt továbbra is a Pilcz család birtokolta: 1732, 1737/38: Pilcz Ádám; 1746/47-től Pilcz/Pulcz örökösök, majd 1770/71-ig Pilcz-féle bolt, ezt követően nem szerepel az adójegyzékekben.²⁰ A harmadik és a negyedik rész is egy lett, a Csändl/Tschanl család neve alatt (1732 és 1754/55 között, 1755/56-ban a név már áthúzva, és utána nemcsak a név, de az ingatlan is eltűnt az adólajstromból). A nyugati kis bolt 1732-ben is Hahstock Mihályé, 1737/38-ban már Habacher Györgyé, 1757/58-ban az ő özvegyéé, 1759/60-tól 1784-ig Czukspadl (Czükszpradl) Jánosé. A tulajdonosok a városban

¹⁵ VILLÁNYI: Győr vár és város 139–140., 176.; BORBÍRÓ – VALLÓ: Győr városépítéstörténete I. sz. melléklet; DÁVID: Az 1617. évi telekkönyv.

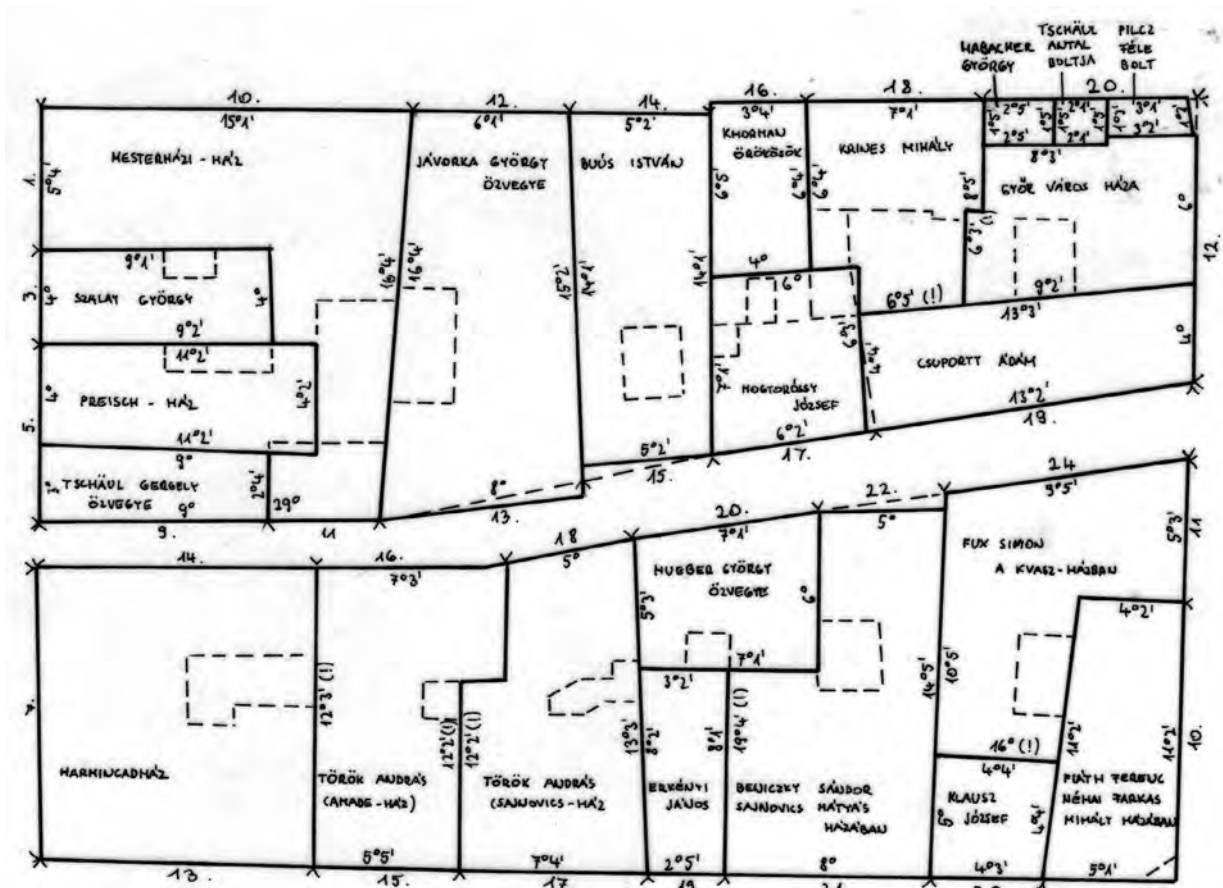
¹⁶ VILLÁNYI: Győr vár és város 140.

¹⁷ VILLÁNYI: Győr vár és város 184.

¹⁸ GyMJVL IV. A. 1064/a/1. Conscriptio Domestica 1749/50. fol. 17r.

¹⁹ Részletesebben lásd: LÓVEI – NAGY: A győri Liszt Ferenc utca 307.

²⁰ A származási hellyel külön nem jelölt adatok az 1982-es épületkutatással párhuzamosan a Győri Városi Levéltár (jelenleg: GyMJVL) állagaiból lettek kigyűjtve, a városi adóösszeírások és házbéradó meglehetősen teljes sorozata (1743/44–1872), egyéb (pl. nemesi) összeírások és adólajstromok (1688–1742/43), népszámlálások (1784, 1869) adatait felhasználva. Más típusú városi iratok felhasználását külön jelöltem.

6. kép

A Conscriptio Domestica 1749/50 alapján Lövei Pál és Nagy Judit által rekonstruált telekosztás a piactértől nyugatra eső két háztömbben

máshol is feltűnnek az összeírásokban, a többségük biztosan nem itt lakott (1732-ben Pulcz Ádámnak például bizonyosan a város más pontján állott háza).

Az 1703-as kis ingatlanokat a térképre vetítve kiderül, hogy a térre néző oldalon, az északi boltsor és a déli telek között egy jelentős rész kimaradt, amelyet a káptalan piaci háza – mindössze két szobával és egy pincével – töltött ki, 5 és fél öl × 9 és háromnegyed öl tekintélyes mérettel: ez csak az említett nagy pince lehetett.²¹ Az 1732. évi nemesi összeírás a tér felőli saroktól összeírt három bolt felsorolása után a tekintélyes káptalan pincéjét említi, amely fölött épület állt, benne lakókkal. Az ingatlant tehát a pincével együtt a káptalan idővel visszakapta a katonaságtól – erre valamikor még 1691 előtt került sor, amikor a korábbi Borbély Kristóf-féle telken álló ház eladása során annak északi szomszédjaként a káptalan háza szerepel²² –,

és saját használata mellett lakóknak, illetve a földszinten árusoknak adta bérbe. A nagy pince eredeti bejárata dél felől nyílott, amelyet ekkor már csak a tér felől lehetett megközelíteni.

Bizonyosan ez volt az a káptalani ingatlan, a ráépült házzal és kemencéekkel, amely a belső város piacán állott, és amely a város és a székeskáptalan közötti 1743. évi egyezséglevél értelmében átkerült a város tulajdonába,²³ a káptalan „a régi pince fölét épített házból” elmaradó jövedelmét ötven forintban állapította meg.²⁴ Az 1749/50-es adóösszeírásban „Győr város közösségének házaként” (*Domus Communitatis Civicae Jauriensis*) szerepel (6. kép), amely a Csuport-féle telek és a Pulcz-féle bolt között foglalt helyet, méretei: a piac felé 6 öl, dél felé 9 öl 2 láb, hátul (= nyugat felé) 6 öl 3 láb, észak (a mai Király utca) felé 8 öl 3 láb.²⁵ A következő két év adóösszeírásaiban, majd 1769/70-ben és 1770/71-ben ugyanezzel a megnevezéssel jelölték, a további adólajstromok nem említik (mivel valójában

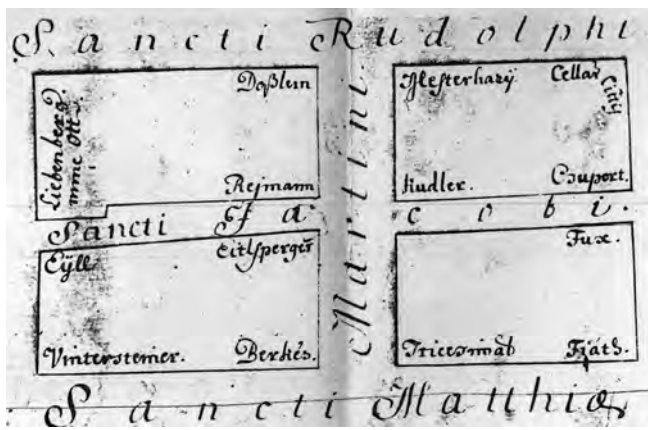
²¹ VILLÁNYI: Győr vár és város 184.; BORBÍRÓ – VALLÓ: Győr városépítéstörténete II. sz. melléklet (nem jelölve a káptalani házat, továbbá a Szabadsajtó utca mentén rossz helyre, egy tömbbel nyugatabbra téve a térre kifutó, Csuport János tulajdonában álló déli telket).

²² GyEL GyKHLt Felvallási jegyzőkönyv 14. köt. (1680–1693) fol. 374rv. Az adatokat Gecsényi Lajosnak köszönhetem.

²³ SZÁVAY: Győr 159., az egyezséglevél 1. pontja.

²⁴ BEDY: A győri székeskáptalan 132.

²⁵ GyMJVL IV. A. 1064/a/1. Conscriptio Domestica 1749/50. fol. 17r.

7. kép

A piactértől nyugatra a mai Bécsi kapu térig húzódó, a Szent Rudolf és a Szent Máttyás utcák közé eső négy háztömb rajza (Belváros térkép 1757 részlete, RFMTM, ltsz. C.65.39.1.)

a város nem vetett ki saját magára adót), a belváros 1757-ben felvett térképén²⁶ pedig a város pincéje (*Cellar City*) felirat olvasható a háztömb északkeleti sarkánál. (7. kép) Az 1769–1770-es két évben itt írták össze Marmiller Lipót kereskedőt, aki 1785-ben is a város által akkor frissen eladott házban lakott.

A mai Király utca 20-ban a pincén és a déli szárnyon kívül semmilyen falrészlet nem maradt meg, amelyet a 18. századnál korábbra lehetne keltezni – csupán egy-két, a 17. század közepéről származó téglakerült elő a száz évvel későbbi falakból, minden bizonnyal másodlagos felhasználásban. A déli szárny a 17. század utolsó harmadában, esetleg végén épült. 1691-ben a korábbi Borbély Kristóf-féle telken álló ház Csuport (Csupor, Csuportt) János tulajdonába került,²⁷ inkább még elődje, esetleg ő volt az, aki egyetlen ütemben kétemeletes lakóházat épített a telken. A pincében és a földszinten egy-két szórványosan előforduló korábbi (1648-as, 1666-os évszámú) téglakerületével az épület falait egységesen PAX feliratú téglákból emelték (4. kép), amelyek a Liszt Ferenc utcai lakóházakban folytatott kutatások alapján leginkább az 1670-es évekre keltezhetők.²⁸ Az 1703-ban felvett telekkönyv emeletesként írta le, ekkor a 12 öl 3 láb hosszú, 4 öl 3 láb széles telken 2 szoba, 1 konyha, 1 bolt, 1 boltozott folyosó, a földszinten 1 nagy kocsmahelyiség, 1 sütőszoba, 1 nagy, a piactérre néző bolt, 1 pince és 3 lóra való istálló volt.²⁹

²⁶ Belváros térkép 1757. RFMTM HGy ltsz. C.65.39.1.; ill. BÁRDOS: Győr zenéje 8. kép.

²⁷ GyEL GyKHHLt Felvallási jegyzőkönyv 14. köt. (1680–1693) fol. 374rv.

²⁸ LŐVEI: Egy klasszicista palota; LŐVEI: Pannonhalmi téglák 248.

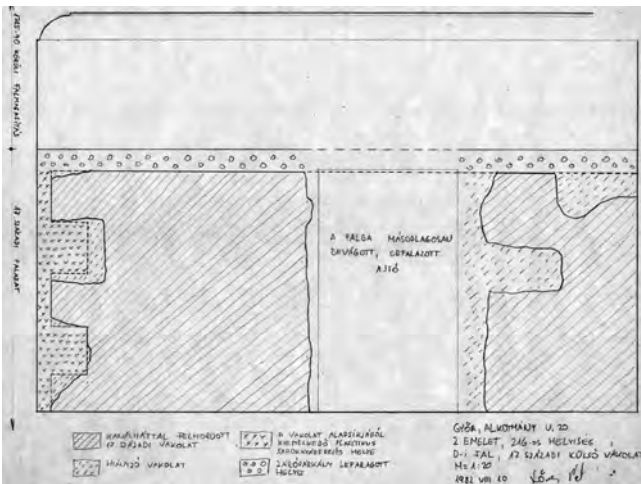
²⁹ VILLÁNYI: Győr vár és város 205.

Ezt az épületet szinte maradéktalanul megtaláltuk a kutatás során. A mai házba befoglalva egy a pincétől számítva négyszintes, egytraktusos lakóház került elő. A földszinten talált három helyiség közül a keleti lehetett a piacra néző bolt, a középső a kapualj – a mai Szabadsajtó utcára néző, keletről a második tengelybe eső, később befalozott kapuval (szárköveinek a helye került elő) –, a boltozott nyugati a kocsmahelyiség. A négyszintes tömbhöz nyugatról egy földszintes rész csatlakozott, erre csak boltozatának egy PAX feliratú téglakerületének lenyomatát is megőrző, lefaragott válla, valamint az első emeleten az egykori padlástér többször meszelt vakolata utalt (a felhajló meszelés a tetőszerkezet egy a sarokban alacsony, függőleges támaszra ülő, kb. 45°-ban futó gerendájának lenyomatát is kirajzolta) – ebbe helyezhetjük a sütőszobát, és ezen a nyugati telekrészen állhatott, talán könnyebb anyagból, az istálló. Az emeletre vezető lépcső feltehetően a boltozatlan kapualj északi oldalát foglalta el, erre csekély, lefaragott falmaradvány is utalt. Az első emeleten a piactérre néző keleti szoba megmaradt, a többi részen csak egy észak–déli osztófal és lefaragott falcsonkok maradtak meg az azóta erősen átalakított belső osztás eredeti rendszeréből, amely a földszint hármas osztásához lehetett hasonló; a lefaragott falcsonkok alapján két kisebb helyiségre osztott középső helyiségre eshetett a folyosó (ide érkezett fel minden bizonnyal a lépcső) és a konyha. A második emelet beosztása hasonló volt – ennek létét az 1703-as telekkönyv nem említi, de falai egyidősek az alsóbb szintekével. Az északi egykori homlokzat falegyene a második emeleti padló fölött csak 190 cm magas van, feltehetően visszabontották, míg a keleti és a déli házfal sokkal magasabba nyúlik. A ház eredeti, szürke (elszürkült?), kanálháttal felhordott külső vakolata az északi házfal első és második emeleti szakaszán is előkerült egy-egy foltban, a második emeleten az egykori északkeleti sarkot tagoló, plasztikus sarokkváderezés lenyomataival és a zárópárkány alsó vonalát jelző felhajlással. (8–9. kép) Ez a fal eredetileg a káptalan, majd a város házára néző, áttörés nélküli tűzfal volt (minden rajta átvezető nyílást utólag vágta bele, már a mai teleknagyság kialakulását követően). A ház 1737/38-ban és 1738/39-ben *Domus Csuportiana* néven szerepelt, a tulajdonos 1743/44-ben Csupor(tt) Ádám nemes volt, nyilván János fia. 1768/69-ben is övé volt még a ház, de a következő évben, 1769/70-től már örökösei a tulajdonosok (az 1791/92-es jegyzékben a nevük már áthúzva). Az 1757-es térképen is Csuport név szerepel a háztömb

8. kép

A Borbély–Csuport-féle déli lakóház egykori északi homlokzati falának északkeleti sarka a mai épület második emeletén, a 17. század második feléből származó vakolaton a helyiség sarkánál a plasztikus sarokkváderezés körvonalával, fölül az egykori zárópárkány alsó szegélyével és fölötte az 1790 körüli falmagasítással
(1982; fotó: MÉM-MDK, MF, SF Ists. 14466.)

9. kép

A Borbély–Csuport-féle déli lakóház egykori északi homlokzati fala a mai épület második emeletén, az északkeleti szakasz a plasztikus sarokkváderezés körvonalával, fölül az egykori zárópárkány alsó szegélyével
(Felmérési rajz: Lővei Pál, 1982; LŐVEI: Győr, Alkotmány utca 20.)

délkeleti sarkánál.³⁰ (8. kép) A részletes telekadatok tartalmazó, 1749/50-es adóösszeírás szerint a telek méretei: a piac felé 4 öl, a (Szabadsajtó) utca felé 13 öl 2 láb, a város háza (pincéje) felé 13 öl 3 láb, hátul (nyugat felé) 4 öl 4 láb.³¹ (6. kép) Rendszeresen írtak össze bérlőket a házban, minden bizonynal a földszinti üzletet bérelték, és némelyikük egy lakrészt is igénybe vehetett: 1737–1739 között Zur Sámuel

kereskedő, 1739-től 1761-ig Szároz Antal görög kereskedő, 1763–1784 között Nestor Mihály görög kereskedő (az utóbbinak 1792/93-ban a Király utcában saját háza volt).

Ez a rövidebb homlokzatával a főtérre néző saroképület az egyik legkorábbi kétemeletes lakóház volt a városban. Kétemeletes volt özvegy Frischenhauserné a Király utca első házaként 1703-ban összeírt, ma a Bécsi kapu tér 11-be foglalt háza.³² Az 1703-as telekönyv ugyancsak kétemeletesként jegyzi³³ a rövidebb homlokzatával a Csuport-féle házhoz hasonlóan a térre néző Széchenyi tér 4. előkelő helyzetű, jellegzetes manzárdtetővel fedett, a 17. század utolsó évtizedében épült sarokházát.³⁴

Az egykori Csuport-féle háztól északra, a város házának telkén a pince fölött korábban állott épületekből, a káptalani-városi ház korábbi formájából nem maradt meg semmi. A mai Király utca 20. L alakú északi-keleti – a Király utcára és a térre néző – részének földszintje 1751-es évszámú téglákból áll, tehát 1751–1752 táján épülhetett. Az itt 1749/50-ben szereplő három (1756/57-től már csak két) bolt továbbra is létezett az adókönyvek alapján, tehát az új épületben a káptalani, majd városi korszakban is üzletet kapó (bérlő) kereskedők továbbra is rendelkeztek helyiséggel, az új épület legalább részben kiadásra szolgáló üzletekkel épült.

A mai ház északi részét – „Győr városának nagyobb bormérő házat” – 1785-ben Boronkay Pál vásárolta meg.³⁵ Az 1784. évi népszámlálás adatlapját – egyszerre volt polgár, nemes (földbirtokos is) – az ő esetében később, csak 1785-ben vették fel. 1791-ben a déli, Csuport-féle ingatlan is a birtokába került, az 1791/92-es adójegyzékben azonban a neve után még mind a Csuport, mind a korábban a Király utca mentén említett Czukspadl (Czuchshátl) név szerepel az egykori tulajdonlásra utalva (a Csuport egyenesen 1807/08-ig). Az 1784-es és 1785-ös, illetve 1790-es és 1791-es évszámú téglák (4. kép) tanúsága szerint fokozatosan épült ki az északi és a keleti szárny két emelete, egyben az új fedélszék építésekor újjáépítették a korábbi déli ház második emeletén az északi fal koronáját. (8–9. kép) Ekkor alakult ki a ma is álló, U alakú beépítésű, nagy méretű, két sarkán zárterkélyes, klasszicizáló késő barokk (copf) díszű lakóház (2. kép), mindkét emelet északi és keleti udvari homlokzatán konzolok tartotta,

³² VILLÁNYI: Győr vár és város 184.; BORBÍRÓ – VALLÓ: Győr városépítéstörténete II. melléklet.

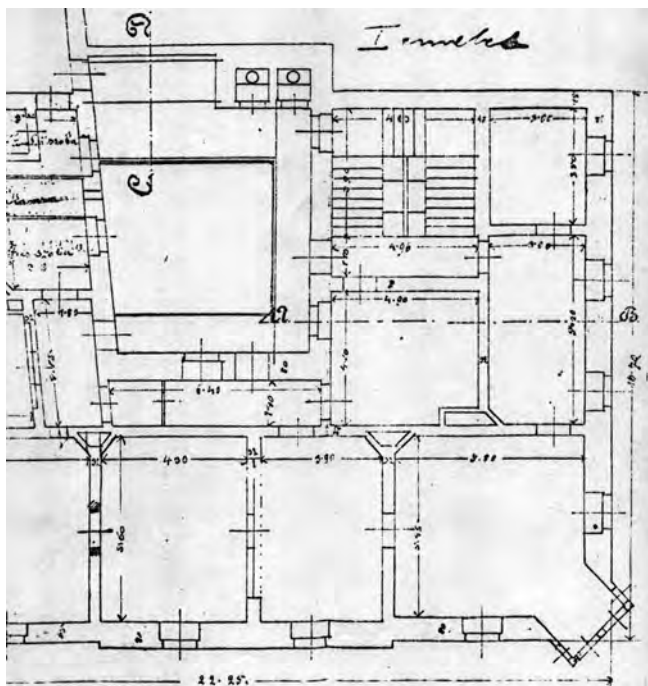
³³ VILLÁNYI: Győr vár és város 185.; BORBÍRÓ – VALLÓ: Győr városépítéstörténete II. melléklet; JENEI – KOPPÁNY: Győr 135. 114. kép.

³⁴ LŐVEI: Győr, Széchenyi tér 4.

³⁵ JENEI – KOPPÁNY: Győr 75.

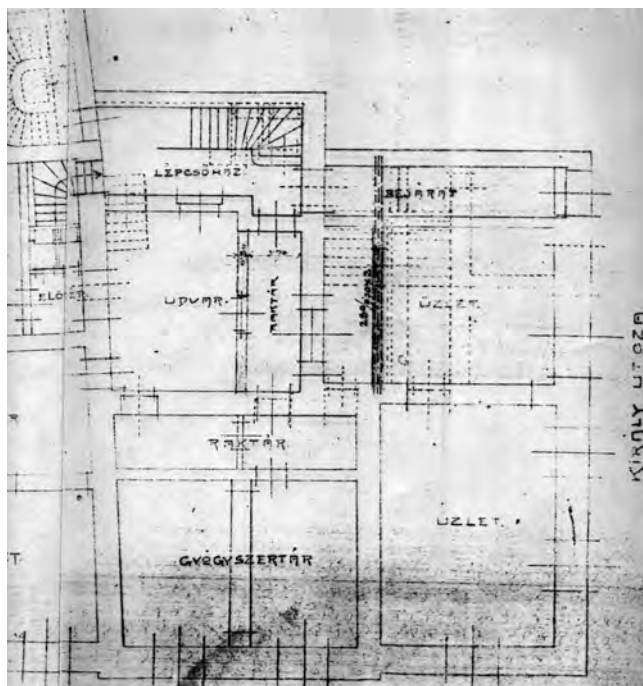
³⁰ Belváros térkép 1757. RFMTM HGy Ists. C.65.39.1.

³¹ GyMJVL IV. A. 1064/a/1. Conscriptio Domestica 1749/50. fol. 17r.

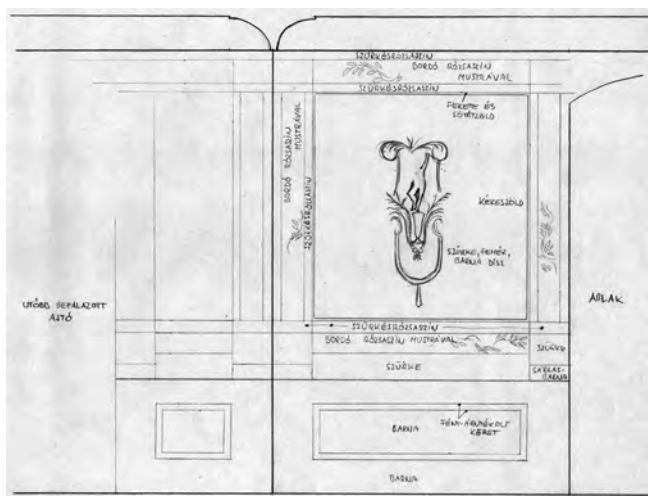
10. kép

Az 1897-es átalakítás első emeleti tervlapjának a keleti és az északi szárnyat ábrázoló részlete a háromkarú lépcsővel (GyMJVL TT 612/1897. sz.)

12. kép

Az 1934-es átalakítás földszinti tervlapjának a keleti és az északi szárny, valamint a déli szárny északi sávját ábrázoló részlete (a Király utca a jobb oldalon húzódik) a tervezett új lépcsővel és a lebontásra jelölt, ívelt déli lépcsővel (GyMJVL TT 83/1934. sz.)

11. kép

A második emelet északkeleti helyisége 18. század végi falfestésének vázlatos kiosztása az északnyugati sarokban (Felmérési rajz: Lővei Pál, 1982; LŐVEI: Győr, Alkotmány utca 20.)

tömött vörös mészkő (általánosan elterjedt nevén vörösmárvány) járólemezek alkotta függőfolyóval. Főkapuja észak felől, a Király utcai homlokzat nyugatról második tengelyében nyílt, alul vörösmárványból, feljebb mészkőből készült szárkövei előkerültek, homlokfelületüket azonban a kapu későbbi befalazása során lefaragták. A négyzetes térben háromkarú, 1934 táján elbontott lépcső a Király utcai északi szárny nyugati végébe került, a kapuhoz kapcsolódóan (alaprajzi formáját az 1897-es és 1934-es átalakítási tervek őrizték

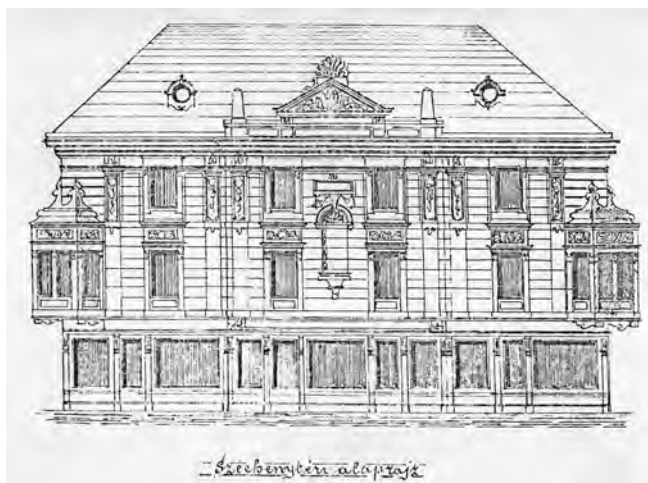
meg.³⁶ (10. kép) A második emeleten az északkeleti sarkoszóban ekkorra, a 18. század végére keltezhető falfestés került elő, meglehetősen rossz állapotban (11. kép). Az 1793-as várostérképen³⁷ már az U alaprajzú, egybeépített ház szerepel, a déli szárny nyugati végében csekély „réssel” az utca felé: ezen a részen a földszintes épületszakasz még ekkor is állt, és mellette be lehetett jutni az udvarra. Ezt a kis délnyugati telekrészt, a korábbi földszintes kis épület lebontását követően, a 19. század közepe után AABB (= Archiabbatia) jelű, a pannonhalmi főapátság téglaegetőjéből származó (vásárolt) téglákat³⁸ (4. kép) használva építették be kétemeletesre – második emeleti terében feltárult a 17. századi épület nyugati oldalhomlokzatára 1793 előtt felvitt, a 17. századinál simább, meszelés nyomait is hordozó vakolat. Ekkor itt egy második, az első emeletre vezető, íves lépcsőház is épült (alaprajzi formáját a későbbi átalakítási tervek (12. kép),³⁹ illetve részben fennálló, déli hátfala őrizték meg). Ekkortájt falazhatták be a déli szárny eredeti kapuját.

³⁶ GyMJVL TT 612/1897. sz., 83/1934. sz.

³⁷ Hrusovszky Imre városi mérnök térképe: BORBÍRÓ – VALLÓ: Győr városépítéstörténete 167. kép.

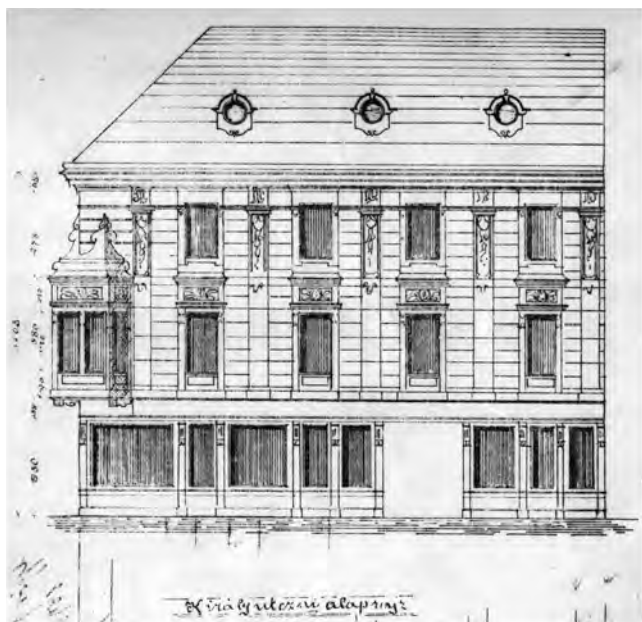
³⁸ LŐVEI: Pannonhalmi téglák 248.

³⁹ GyMJVL TT 612/1897. sz., 83/1934. sz.

13. kép

A keleti, a Széchenyi térre néző homlokzat 1897-es átalakításának terve
(GyMJVL TT 420/1897. sz.)

14. kép

Az északi, a Király utcára néző homlokzat 1897-es átalakításának terve
(GyMJVL TT 420/1897. sz.)

Boronkay Pál nevén 1805/06-ig volt a ház, 1806/07–1807/08-ban az özvegye, 1808/09-ben Boronkay Miklós szerepel az összeírásokban. 1809/10–1814/15 között Mészáros János nemes volt a tulajdonos, majd egy kihagyott évet követően 1816/17-től 1847/48-ig az özvegye (az 1832/33-ban latinból magyarrá változó szövegek szerint hol N/emzetes/ Mészáros Asszonyság, hol pedig Özv. Mészáros Jánosné) – neki más háza is volt a városban. Mindig volt egy-két-három lakója, közöttük rendszerint akadt kereskedő is (néhányik hosszú ideig lakott itt). 1848/49-

15. kép

A Széchenyi tér északkeleti sarka a Király utca torkolatával, balra az 1897-ben átalakított homlokzatát mutató Király utca 20. északkeleti sarkával
(20. század eleji képeslap, reprodukciója: MÉM-MDK, MF, SF ltsz. 12984.)

től 1859/60-ig alighanem fia, az egyébként Szabadhegyen lakó Mészáros Sándor megyei főbíró volt a birtokos (a szabadságharc után néhány évre magyarból németre váltó szövegek szerint Alex Mészáros *Hausherr*, majd Mészáros Alex). Az ő idején, a 19. század ötvenes éveiben történt a már leírt átépítés. Az összeírásokból hiányzó évek után 1863/64 és 1866 között Májér Mihály, 1868–1894 között Májér (Mayer) Károly sertéskereskedő volt a ház tulajdonosa. 1894-ben ő javíttatta az udvar északnyugati sarkában állott árnyékszékét (építőmester: Morvay János).⁴⁰ 1897-ben már özvegye volt az építtető, aki Kováts József kőműves és építővállalkozó közreműködésével historizáló neobarokk vakolatdísszel és oromzattal gazdagította fel a homlokzatokat – az átalakításnak fennmaradtak a tervrajzai is.⁴¹ (13–15. kép) Még ugyanabban az évben átalakítások történtek az első és a második emeleten, ekkor bontották el az első emelet két középső szobájának válaszfalát, az eredeti válaszfal helyén íves „diadálívvvel” nyitva egybe a két részt⁴² – ez keltezi a három első emeleti, a térre néző, reprezentatív szoba historizáló, részben faragott, részben festett faburkolattal és mustrás falfestéssel, a belső ajtóknak színes üvegezéssel, új cserépkályhákkal történt berendezését. (16–21. kép) Az épület egy része, ahogy már korábban is, ebben az időben bizonyosan bérház, talán az első emeletet elfoglaló, nagypolgári lakás sem az özvegy tulajdonos számára szolgált, hanem előkelő bérlakásként.

⁴⁰ GyMJVL TT 6274/1894. sz. irat, tervrajzzal.

⁴¹ GyMJVL TT 420/1897. sz., tervrajzzal.

⁴² GyMJVL TT 612/1897. sz., tervrajzzal.

16. kép

Az első emelet faburkolatos északkeleti sarkoszobájának részlete a zárterkély terével
(1982; fotó: MÉM-MDK, MF, SF ltsz. 14154.)

19. kép

Az első emelet faburkolatos középső szobája keleti falának két ablak közötti szakasza
(1982; fotó: MÉM-MDK, MF, SF ltsz. 14510.)

17. kép

Az északkeleti zárterkély faburkolatos-festett mennyezete
(1982; fotó: MÉM-MDK, MF, SF ltsz. 14155.)

18. kép

Az első emelet faburkolatos északkeleti sarkoszobájának délnyugati sarka színes üvegezésű ajtóval és újabb cserépkályhával
(1982; fotó: MÉM-MDK, MF, SF ltsz. 14157.)

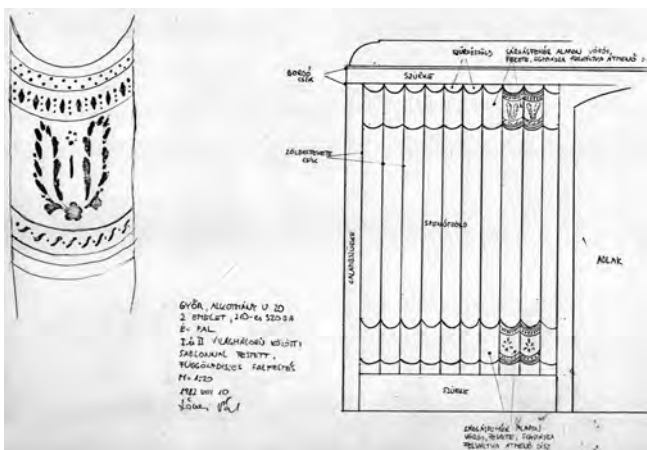

20. kép

Az első emelet faburkolatos középső szobája faragott lábazati sávjának részlete
(1982; fotó: MÉM-MDK, MF, SF ltsz. 14508.)

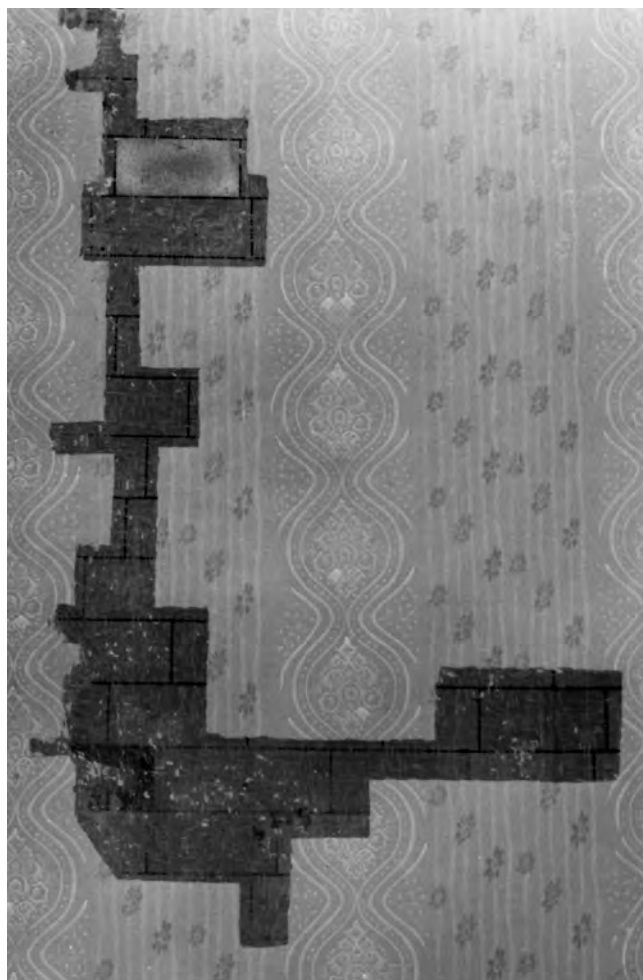
21. kép
Az első emelet délkeleti szobája festett faburkolatú
lábazati sávjának részlete
(1982; fotó: MÉM–MDK, MF, SF ltsz. 14170.)

22. kép
A második emelet északkeleti helyisége 19. század végi
falfestésének vázlatos kiosztása az északi falon
(Felmérési rajz: Lővei Pál, 1982; LŐVEI: Győr, Alkotmány utca 20.)

A második emeleten az északkeleti sarokszobában, a már említett, a 18. század végére keltezhető falfestés fölött három-négy festésréteggel egy sablonnal festett, függőymintás réteget lehetett feltárni. (22. kép) Fölötte nyolc-tíz festésréteg húzódott még, az ablak két világháború közötti fa parapetborítása alatti részt is még több réteg fedte, így leginkább a 19. század második felére, végére keltezhető.⁴³

1934-ben befalazták az északi kaput, az északnyugati részen elbontották az eredeti lépcsőházat, helyén keskeny bejárati teret alakítva ki, az északi homlokzat nyugati tengelyében műkö keretű új bejárattal. A később épült, délnyugati lépcsőházat is lebontva a helyén alakították ki az udvar északnyugati sarkán megszün-

23. kép
A második emelet sarokszoba melletti, kétablakos nagy
szobája déli falán feltárt, a 20. század első felében
készült falfestés
(1982; fotó: MÉM–MDK, MF, SF ltsz. 14470.)

tett árnyékszékét pótló újat, és az udvar nyugati oldalán egy negyedik, keskeny épületszárnyat képezve felépítették a ma is meglévő lépcsőházat. Az innen a pincébe vezető lépcső előtt folyosóval kötötték össze a korábban kapcsolat nélküli északi (még 16. századi) és déli (17. századi) pincerészeket. Az átalakításhoz készült tervlap⁴⁴ – az egyik aláírója a 19. század végéről már ismert Kovács József – a földszinten üzleteket, gyógyszertert (ez még az 1980-as évek elején is itt működött) és nyilván az utóbbihoz tartozó laboratóriumot tüntet fel. Talán ekkortájt készült a második emeleti sarokszoba melletti, kétablakos nagy szobának mindenképpen a 20. század első felére keltezhető, kváderosztást imitáló falfestése. (23. kép)

⁴³ Az illusztrációként közölt felmérési rajz készítésekor még magát a függőyös festést gondoltam két világháború közöttinek – ez jelenik meg a rajz feliratozásában.

⁴⁴ GyMJVL TT 83/1934. sz. – az irat 1982-ben nem volt a helyén, a földszint tervrajzának másolatát a műemléki helyreállítást akkor tervező Cserhalmy Győzőnek köszönhettem.

Az 1897-ben átalakított homlokzatokat 1961-ben Manning Egon tervei szerint⁴⁵ az eredeti, klasszicizáló késő barokk formájában állították helyre⁴⁶ – egyben az egész házat komfortosították.

Az épület teljes korszerűsítését is jelentő, műemléki helyreállítást (1982–1983) Cserhalmy Győző építész (Győr, Tanácsi Tervező Vállalat) tervezte.

FORRÁSOK

GyEL = Győri Egyházmegyei Levéltár

GyKHHt = Győri Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára

GyMJVL = Győr Megyei Jogú Város Levéltára

TT = Tanácsi Tervtár

RFMTM HGy = Győr, Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Helytörténeti Gyűjtemény

MÉM–MDK = Magyar Építészeti Múzeum – Műemléki Dokumentációs Központ, Budapest

MK = Műemléki Könyvtár

LÓVEI: Győri téglák = LÓVEI PÁL: Győri téglák és téglabélyegek. Adatok a győri téglagyártás történetéhez. Országos Műemléki Felügyelőség, 1983. Kézirat. MÉM–MDK, MK ltsz. 32084. [egy-egy példánya a győri múzeumban és megyei könyvtárban is]

MF, SF = Műemléki Fotótár, az Országos Műemléki Felügyelőség egykori Soproni Építésvezetősége Fotótára

MT = Műemléki Tervtár

DÁVID: Az 1617. évi telekkönyv = DÁVID FERENC: Az 1617. évi telekkönyv rajzi rekonstrukciója (1980-as évek közepe), MÉM–MDK, MT ltsz. 35104.

LÓVEI: Győr, Alkotmány utca 20. = LÓVEI PÁL: Győr, Alkotmány utca 20. Kutatási dokumentáció. Országos Műemléki Felügyelőség, 1982. Kézirat. MÉM–MDK, MT ltsz. 25203.

SZAKIRODALOM

BÁRDOS: Győr zenéje = BÁRDOS KORNÉL: Győr zenéje a 17–18. században. Budapest, 1980.

BEDY: A győri székeskáptalan = BEDY VINCE: A győri székeskáptalan története. (Győregyházmegye multjából 3.) Győr, 1938.

BEDY: A győri vár = BEDY VINCE: A győri vár és várkapitányok a 16. és 17. században. Győri Szemle 4. (1933) 147–161.

BÍRÓ – MOLNÁR – SZÓNYI – TOMKA: Régészeti kutatások = BÍRÓ SZILVIA – MOLNÁR ATTILA – SZÓNYI ESZTER – TOMKA PÉTER: Régészeti kutatások a győri Széchenyi téren (2008–2009). In: Régészeti kutatások Magyarországon 2009. Szerk. KISFALUDI JÚLIA. Budapest, 2010. 39–52.

BORBÍRÓ – VALLÓ: Győr városépítéstörténete = BORBÍRÓ VIRGIL – VALLÓ ISTVÁN: Győr városépítéstörténete. Budapest, 1956.

GECSÉNYI: Győr város = GECSÉNYI LAJOS: Győr város telek- és házösszeírásai 1564–1602. (Városi levéltári füzetek 7.) Győr, 2003.

GECSÉNYI: Katonák és polgárok = GECSÉNYI LAJOS: Katonák és polgárok a győri végvárbán a XVI–XVII. században. Hadtörténeti Közlemények 31. (1984) 664–686.

JENEI – KOPPÁNY: Győr = JENEI FERENC – KOPPÁNY TIBOR: Győr. (Magyar műemlékek) Budapest, 1964.

KALMÁR: Győr barokk tere = KALMÁR MIKLÓS: Győr barokk tere. Arrabona 18. (1976) 175–194.

LÓVEI: A győri káptalan = LÓVEI PÁL: A győri káptalan középkori vendégfogadója. Legendák és valóság. Ars Hungarica 45. (2019) 193–196.

LÓVEI: Adatok a magyarországi téglagyártás = LÓVEI PÁL: Adatok a magyarországi téglagyártás és felhasználás történetéhez. Magyar Műemlékvédelem XI. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve 1991–2001. Budapest, 2002. 225–267.

LÓVEI: Egy klasszicista palota = LÓVEI PÁL: Egy klasszicista palota. Győri Városszépítő Füzetek 2. Szerk. GAÁL JÓZSEF. [Győr, 1988] 30–35.

LÓVEI: Győr, Széchenyi tér 4. = LÓVEI PÁL: Győr, Széchenyi tér 4. Lakóház. Magyar Műemlékvédelem X. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1980–1990). Budapest, 1996. 323.

LÓVEI: Pannonhalmi téglák = LÓVEI PÁL: Pannonhalmi téglák. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. II. Kiállítási katalógus. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonhalma, 1996. 247–248.

LÓVEI – NAGY: A győri Liszt Ferenc utca = LÓVEI PÁL – NAGY JUDIT: A győri Liszt Ferenc utca háztulajdonosai a 17. század végétől a kiegyezésig. In: Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára I. Szerk. SZENTESI EDIT – MENTÉNYI KLÁRA – SIMON ANNA. [Budapest] 2013. 307–325.

NEMES: A győri káptalani magánlevéltár = NEMES GÁBOR (szerk.): A győri káptalani magánlevéltár törzssanyagának regesztái (1527–1600). (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Segédletek 5.) Győr, 2011.

⁴⁵ JENEI – KOPPÁNY: Győr 75.

⁴⁶ Az 1854-es Mayerhofer-féle metszet (RFMTM HGy ltsz. C.64.78.1.) kisebb részlete és az 1850-es évekből származó ún. Skopál-féle fényképek (RFMTM HGy ltsz. 7064., 7065., 7067.) tanúsága szerint a mai homlokzatok lényegében az eredeti állapotot tükrözik – a helyreállítás tervezője alighanem ezek alapján dolgozott.

PÁLFFY: Kerületi és végvidéki = PÁLFFY GÉZA: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle* 39. (1997) 257–288.

PFANNL: A győri vár téglái = PFANNL JENŐ: A győri vár téglái. *Győri Szemle* 3. (1932) 276–293.

SZÁVAY: Győr = SZÁVAY GYULA: Győr. Monográfia a város jelenkoráról ... Győr, 1896.

VILLÁNYI: Győr vár és város = VILLÁNYI SZANISZLÓ: Győr vár és város helyrajza, erődítése, háztelek- és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században. Győr, 1882.

SUMMARY

THE BUILDING HISTORY OF THE HOUSE AT 20 KIRÁLY STREET IN GYŐR

The big residential building overlooking the main square of the city was surveyed in 1982 as part of a large-scale city-planning project of the city center of Győr, which started in 1979–1980.

Earlier the rest-house of the Chapter of Győr stood here, which, according to our sources, went back to the middle of the 16th century and was equipped with stables and cart-stables. It was taken over by the military during the fortification of the city. It was at this time that a large cellar was built along Király Street, which can still be found today under the wing parallel to the Király Street of the current residential building surrounding the small courtyard on four sides. The property of the Chapter, which had been reclaimed over time, was transferred to the ownership of the city in accordance with the letter of agreement of 1743 between Győr, which had been made a free royal city, and the Chapter. There were small shops on the plot and above the old cellar on the ground-floor the “wine-selling house” of the city was built around 1751–1752. The southern wing of the present building was built in the last third of the 17th century (towards its end), and it was one of the earliest two-story residential buildings in the city. A nobleman, Pál Boronkay land-

owner bought the building in the city’s ownership in 1785 followed by the southern dwelling house in 1791. According to the dated bricks of the walls from 1784 and 1785 and 1790 and 1791 respectively he built the still standing, U-shaped, large representative residential building with a closed balcony on both corners and a classicizing late Baroque decoration gradually. In 1897, the widow of the swine trader Károly Mayer enriched the facades with historicizing Neo-Baroque plaster ornaments and a gable. The interior design of the historicizing, partly carved, partly painted wood panelling and patterned wall painting, coloured glazing of the interior doors and the new tiled stoves of the three first-floor, representative rooms facing the square can also be connected to the widow.

The remodelled façades were restored in 1961 in their original, late Baroque form, while at the same time the entire house was provided with public utilities. The monumental restoration, which also included the complete modernization of the building, took place in 1982–83.

Pál Lővei